

“Qobustan” Sənət Toplusu “Söz gənclərdə” layihəsini davam etdirir. Hər dəfə yeni imzalara yer verən dərgimiz “Uşaqlar - özəl” sayında onlara iki qrupda - komanda şəklində işləmək, Kino və Söz sənətimizdə uşaqların yerini, necə təqdim edilməsini araşdırmaq fürsəti yaratdı. Təqdim etdiyimiz məqalələr Pedaqoji Universitetin Filologiya fakültəsinin III kurs tələbəsi olan bu istedadlı gənclərin ilk qələm təcrübələridir. Onlara uğur diləyir, dərgimizlə əməkdaşlıqlarının davamını gözləyirik.

Baharlı Ayla

Salayeva Şəhanə

Həsənova Narınc

Məmmədova Əsmər

Əhmədova Fidan

Yuvası sözdən olan uşaqlar

Əbəs yerə deməyiblər ki, ədəbiyyat həyatın güzgülüdür. Uşaqlar isə bu güzgüdə daha aydın görünərək olduqları kimi oxunurlar. Azərbaycan ədəbiyyatı həmişə müxtəlif uşaq obrazları ilə zəngin olub. İstər klassik, istərsə də müasir yazarlarımız əsərlərində uşaq qəhrəmanlara xüsusi yer ayırıblar. Bu qəhrəmanların həyatı bizi daha çox təsirləndirir, ürəyimizə toxunur, yaddaşımızda uzun müddət iz qoyur. Axı insan ömrünün ən gözəl çağları uşaq illərinə təsadüf edir. Əfsuslar olsun ki, uşaqlığın sevincini hamı yaşaya bilmir. Ötən əsrlərdə, hələ cəhaletin, savadsızlığın hökm sürdüyü zamanlarda müəlliflər dövrün haqsızlığını, nadanlığı, zalım insanların iç üzünü daha qabarıq göstərmək üçün uşaq obrazlarından geniş istifadə edirdilər. Bədii əsərlərdəki uşaq obrazları ilə tanış olduqca müxtəlif taleli uşaqların həyatı gözümlərimizin önündə canlanır. Bəzən bu talelərin təsirində düşüb göz yaşlarımızı saxlaya bilmirik. Eyni zamanda, bu obrazların tərbiyəvi əhəmiyyəti də böyükdür. Onların təsiri ilə qəlbimizdə mərhəmət, xeyirxahlıq duyğuları, cəhalətə, qaranlığa, zalım, qəddar insanlara nifrət hissi yaranır.

Tanınmış yazıçı Ənvər Məmmədovun “Qızıl Qönçələr” hekayəsindəki Sürəyya obrazı o qədər təsirli ki, oxuyub kədərlənməmək mümkün deyil. Balaca Sürəyya kiçik yaşlarından anasını itirib. Atası isə qazanc dalınca uzaqlara gedib. Baba-

sı Firuzun himayəsində qalan Sürəyya nəmli zirzəmidə yaşadığından ayaqlarını itirərək şikəst olub. Babası yük daşımaqla gündəlik çörək pulu qazanıb nəvəsinə baxır. Tez-tez ağır yüklərin altına girən Firuz bəzən iş tapmır. O, ayaqları şikəst olan Sürəyyanı belinə götürüb bir xalça karxanasına işə qoyur. Bu karxanada çalışan balaca uşaqlar hər gün rəngli xalçalar toxuyurlar. Öz həyatları rəngli keçməyə də, onların toxuduqları xalçalarda güllər açılır, dünya güllüstana bənzəyir. Toxuduğu qızıl qönçələr qədər saf və təmiz olan Sürəyyanı hər gün babası kürəyində evə gətirir. Bir gün isə baba daha çox yük daşıyır və yükün ağırlığına tab gətirməyib həyata vida edir. Kimsəsiz Sürəyya isə həmişəki kimi yenə də karxananın qarşısında babasını gözləyir.

Lakin soyuq bir gündə gecəyarısına kimi gözlənsə də, babası gəlib çıxmır və Sürəyya karxananın qarşısında divara qışılıb yatır. Səhər yarıhuşsuz vəziyyətdə olan Sürəyyanın həyatını xilas etmək olmur. Sürəyyaya görə göz yaş axıdan qoca nəqqaş sonda: “Yox, bu cür davam edə bilməz! O gün gələcəkdir!.. Günəş doğacaq, qönçələr açacaqdır!”- sözlərini söyləyir. Əsərin sonluğu nikbin notlarla bitir. Lakin Sürəyyanın timsalında həyatın acı gerçəkliyi ilə üz-üzə durmalı olan balacalar haqqında düşünməyə sövq edir oxucunu... Bu mənada seçilən yazığımız Mir Cəlalin “Bir gəncin manifesti”

Əsəri də bu mövzunun üzərinə işıq salır... Əsərin qəhrəmanı Bahar taleyin amansız döngəsində zalım insanlarla qarşılaşır. Baharın taleyi Sürəyyanın taleyinə çox bənzərdir. Ürəyində mərhəmət hissi olmayan, ancaq varlanmağı qarşısına məqsəd qoyan qəssab Məşədi Abbas şəhərə qardaşını axtarmağa gələn Baharı bütün günü işlədir. Ac-yalavac qəssab dükənində işləyən, bunun müqabilində bir qarın çörək yeyib, tövlədə gecələyən Bahar axşam evə gələrkən Məşədi Abbas dükəndə satılmayan ciyəri onun qoltuğuna verir ki, apar sat, əks halda geri qayıtma. Soyuqda əyni nazik, ayaqyalın uşaq küçələrdə dolaşır, göyermiş əlləriylə qapıları döyür. Əlindəki satılmamış ciyəri it qapıb qaçanda isə sanki faciə yaşayır. Bundan hirslənən Məşədi Abbas Baharın yalvarışlarına baxmayaraq, qışın günündə onu küçəyə atır. Şaxtada küçədə donub ölən Bahara heç kim kömək etmir. Şəhər onu qarın altından tapırlar. Bu hekayə insanları mərhəmətə, humanistliyə, xeyirxahlığa səsləyir. Əslində elə ədəbiyyatın da missiyası insanpərvərliyin tərənnümüdür. Sənətkarlarımız amansız dünyanı və ondan əziyyət çəkən balaları göstərməklə zalımlığın, qəddarlığın necə acı nəticələrinin ola biləcəyini izah etməyə çalışırlar. Unudulmaz uşaq obrazlarını ədəbiyyata gətirən Süleyman Sani Axundovun “Qaraca qız” əsərindəki Tutu surəti də bu qəbildən düşündürücüdür. Zəlzələ nəticəsində ata-anasını itirən Tutunun sonrakı taleyi də Sürəyya kimi, Bahar kimi mərhəmətsiz insanların qəzəbinə tuş gəlir. Tutu bir tərəfdən Piri baba kimi rəhimli, ədalətli insana rast gəlsə də, o biri tərəfdən Yusif, Hüsey-nqulu ağa, Pəricahan xanım kimi əzazil, kobud, qəddar insanlarla rastlaşır. Kasıb və yetim olduğu üçün varlı ailənin qızı ilə dostluq etməsinə icazə verilmir. Lakin Tutu öz dostunun yolunda canından keçir. İlan vurmuş bəy qızını xilas edərkən zəhərlənərək ölür. Bu hekayə insanda üsyan ovqatı yaratsa da, Tutunun taleyi ilə barışmazlıq düşün-

cəsini qabartsa da hər halda balaca qızcıgaz oxucuya dostluq, mərdlik, sədaqət kimi insani keyfiyyətlər aşılıyır.

Uşaqların həyatında ən acı, ağırlı fəsadlar müharibələrdə yaşanılır. Müharibə böyükler üçün nə qədər çətindirsə, uşaqlardan ötrü ondan dəfələrlə çox dəhşətlidir. Təsədüfi deyil ki, müharibə mövzusu ədəbiyyatımızda çox işlənən mövzulardandır. Axı bizim ölkəmiz erməni təxribatı nəticəsində müharibəyə cəlb olunub və uşaqlarımız onun acılarını lap çox yaşayıblar.

Əli Səmədlinin «Qanlı Bənövşə» əsərinin qəhrəmanı Zərifin və Qılman İlkinin «İntiqam» əsərindəki balaca südəmər körpənin də həyatını müharibə sonlandırır! Halbuki bu yaşdakı uşaqlar yalnız oyun, əyləncə haqqında düşünməli, qayğısız olmalıdır. Hələ “türk” “düşmən” sözünün mənasını başa düşməyən balaca Zərif məhz türk olduğu üçün azğın erməni düşmənləri tərəfindən amansızcasına öldürülür. “Qanlı bənövşə” əsərindəki Zərif obrazı ermənilərin iç üzünü göstərir.

Qılman İlkinin “İntiqam” hekayəsində ermənilər südəmər körpəni öldürməyi anasına əmr edirlər. Buna nail olmayanda isə ananı və uşağı özləri güllələyirlər. Yazıçı Elçin Hüseynbəylinin “Firuzə qaşlı xəncər” hekayəsindəki Xocalıdan qarlı qış günündə xilas olub Ağdama, babasının evinə sığınan Güler Əli Səmədlinin və Qılman İlkinin uşaq qəhrəmanlarından fərqli olaraq sonda xilas olur. Əslində, hər üç uşağın taleyi eyni fəlakətə düşər olub. Güler və anası da onlar kimi düşmən hücumuna məruz qalan insanlardır. Onlar da doğma kəndlərindən əzab-əziyyətlə çıxmışdılar. Hətta meşədə düşmən onların bir addımlığındaydı və Güler yatanda anası düşməni qanına qəltan eləmişdi. Hər üç uşaq eyni fəlakətlə üzləşsə də, Elçin Hüseynbəyli sonda öz balaca qəhrəmanını xilas edir. Bir qədər düşündə aydın olur ki, müəllif məqsədli şəkildə belə sonluq yazıb. Əsərlər arasında paralellər aparanda bir anlıq

düşünürsən ki, görək Zərif də, Südəmə körpə də Gülər kimi xilas olardı. Lakin dərinliklərə varanda isə bu qənaətə gəlirsən; görünür, müəllif düşünüb ki, Gülər böyüyəcək, yəqin ki, olanları xatırlamayaq, həyata davam edəcəkdə. O, bu hadisələr baş verən zaman heç nəyi dərk eləmirdi. Bəs Zərif? Yavaş-yavaş həyatı anlamağa başlayan Zərif necə yaşayacaqdı?.. Axı həyatı dərk edən qızcığızı düşmənlər gözlənilmədən evindən, yurd-yuvasından, dostlarından, sonda isə ailəsindən ayrı salır. O, körpə baxışları ilə ata-anasının gözlərindəki qorxunu, kəndlərinin viran olmasını görür. Zərifin qəlbi çox həssasdır. Onu düşmənlər hesab edən qonşu uşaqları Süsən və Rozaya dünənə kimi dost deyirdi. Və sağ qalsa, bütün bu yaşananlar onu zərif qəlbine ömür boyu dərd olacaqdı. Bu böyük psixi travmanı daşıya biləcəkdimi?

Bədii əsərlərdəki müharibə uşaqlarının taleləri bir-birinə bənzəşə də, onların ağrıları, acıları müxtəlifdir. Azərbaycan Uşaq ədəbiyyatının yaradıcılarından biri hesab edilən Abdulla Şaiqin “Kiçik qəhrəman” hekayəsinin qəhrəmanı Azay bu həsrətə ən ağır şəkildə yaşayır. Müharibə onun atasını da alıb aparmışdı və balaca hər gün daha da çox darıxırdı atası üçün. Ən təsirli isə Azayın xatirələri idi. Atasını əsgər formasında yola salanda onun boynundan yapışmış ağlamağı, atasını buraxmaq istəməməsi, göz yaş tökməsi... Müəllif bu detalları olduqca inandırıcı, təbii təsvirlərlə oxucuya çatdırır. Yenə də, balaca vətənpərvər Azay vətənin istiqlaliyyətinə də, atasının qayıdacağına da ürekdən inanırdı. Azay, bəlkə də, başqalarından şanslı idi. Məsələn, Hüseyn Abbaszadənin “Barıt iyi” hekayəsinin qəhrəmanı Fərid atasını şəkillərdən tanıyırdı. Onun atası da Azayın atası kimi cəbhədə idi. Gülərin də (E.Hüseynbəyli, “Firuzə qaşlı xəncər”), Süreyyanın da (Sevinc Nuruqızı “Ağca və cubbulu”) gözü yolda idi. Onların da ataları əsgər idi, onlar da körpə qəlblərində həsrət daşıyırdılar.

Bu cür balaca qəhrəmanları az qala bütün yazıçı, şairlərimizin yaradıcılığında görə bilərik. Çünki uşaqların taleyi xalqın gələcəyi deməkdir, ona görə də bu problem yazıçılarımızı hər zaman düşündürüb və əsərlərində onların təlim-tərbiyəsini, valideynlərinin maariflənməsini ön plana çəkiblər. Belə müəlliflərdən biri də tanınmış dramaturq Nəcəf bəy Vəzirovdur. Onun “Ev tərbiyəsinin bir şəkli” komediyası böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Əsər tənbel və tərbiyəsiz qardaşlar olan – Səfərqulu və Rəsul arasında baş verən münaqişə ilə başlayır. Səfərqulu iyirmi altı yaşında, Rəsul isə on altı yaşında olmasına baxmayaraq, ataları Bayraməli bəyə, əmiləri Şahmar bəyə hörmət etmirlər. Çünki ailədə tərbiyə düzgün qurulmayıb. Səfərqulu və Rəsulun bu tərbiyəsizliklərinin kökünü isə Bayraməli bəyin xarakterində, onun oğlanlarına, eləcə də ətrafdakı insanlara olan münasibətində axtarmaq lazımdır. O, övladlarını döyməyi tərbiyə üsulu hesab edir. Təbii ki, uşaqlar atalarının mənfi hərəkətlərini qavrayır və özləri də böyük-kiçiyə hörmət etmirlər, savadsız, tənbel böyüyürlər. Müəllif bu əsərdə göstərir ki, uşaqların tərbiyəsi ailədən başlayır və düzgün qurulmayan münasibətlər onları məhv edir.

Xalqın maarifləndirilməsində böyük zəhməti olan M.Ə.Sabir cəmiyyətin ayrılıqlarını satıra vasitəsilə dilə gətirirdi. O, qüsurlu cəmiyyəti satıra silahı ilə atəşə tuturdu. Bilirdi ki, sözün silahı daha sərrastdır.

Vay, vay! Deyəsən, bəşər deyil bu!

Bir şəkllə uyan təhər deyil bu!

Allahı sevirsən, ar deyil bu!

Ərdodu, qabandı, qoyma, gəldi!

Didarı yamandı, qoyma, gəldi!

M.Ə.Sabirin “Qoyma, gəldi!” satirası XX əsrdə az yaşlı qızların acınacaqlı taleyini əks etdirir. Gecələr ildırım səsinə qorxub anasının qoynuna qa-

çan, hələ gəlinciyi ilə oynayan qız indi özü gəlin olur. Həm də qorxunc simalı, yaşlı bir kişiye əvə verilir. Qızın təşviş və həyəcanı, imdad diləməsi oxucuda o zamana qayıdıb məzlum qızı xilas etmək istəyi yaradır. Amma bu çağırışlara cavab verən, qıza kömək əlini uzadan yoxdur.

Böyük dramaturq Cəfər Cabbarlının "Dilərə" hekayəsinin qəhrəmanı isə insanın üreyini qana döndərir. Əslində oxumağın vacibliyi, amma xalqın maarif yolunda çəkdiyi zülmərin simvoludur Dilərə. Ayaqyalın, köhnə, çirkli bir köynəklə gəzən qızciğaz atasının onu məktəbə yazdıracağı xəbərini böyük sevinc və həyəcanla qarşılayır. Başmağı belə olmayan bu qızciğaza atası bir cüt köhnə çəkmə və paltar alır. Onun sevinci yerə-göyə sığmır. Bu sevinc o qədər təbii idi ki, adam Dilərəyə qoşulub sevinir, onunla birlikdə məktəbə yollanacağı günü gözləyir. Dilərə kasıb bir ailədə dünyaya gəlib. Ata bütün əngəllərə sədd çəkərək qızının taleyinə biganə qalmır. O, qızların yenice təhsil almağa başladığı bir zamanda Dilərəyə təhsil vermək, onu xoşbəxt görmək istəyir. Anlayır ki, gələcək savadlı insanlardan asılıdır. Bu məqamda Dilərə Sabirin qəhrəmanından daha şanslıdır. Axı onun atası kasıb da olsa, qızının parlaq ıq-balı uğrunda əziyyət çəkir. Amma yenə də tale onların üzünə gülmür.

Abbas Səhhətin "Küçə uşağı" şeirində anası dilənçi, atası isə məhbus olan uşaq xalqa sataşmağı, daş atmağı özünə peşə eləyib. Dəcəl və əxlaqı pozuc da olsa, o, uşaqdır. Gözəl, amma yabanı qönçədir, vətənin gül fidanıdır. Şairin o uşağa üreyi ağrıyır. Əslində, müasir zamanımızda da belə uşaqlara təsadüf olunur. Ata-ana qayğısından məhrum olub uçuruma yuvarlanan, küçə həyatı yaşayan uşaqlarla maraqlanmaq və onları bataqlıqdan xilas etmək hər kəsin borcudur. Abbas Səhhətin bu şeirində uşağa müraciətlə insanları küçə uşaqlarına biganə qalmamağa səs-ləyirdi:

Ox, yavrum, anlasaydı bu gün millətin sənin, Bilsəydi layiqincə qiymətin sənin, Can tək basardı bağına, eylərdi tərbiyə.

Uşaq qəlbi saf, məsum olur, fədakarlıqda sərhəd tanımaz. Necə ki, Nəbi Xəzrinin "Dağlar dağımdir mənim" poemasındakı oğlan kimi... Bu oğlan gənclərə nümunə olacaq fədakar, saf qəlbli, qədirbilən bir insandır. Müəllimlik edən zaman yüz-lərlə şagirdin qəlbində məşəl yandıran M.Ə.Sabirin şagirdlərindən biri olan bu oğlan müəllimi üçün toplanan ıanəyə dəstək üçün yığıdığı qəpik-quruş-lardan bir manat düzəldir. O, Bakıdan Şamaxıya doğru yol alır. Oğlan saatlarla yol gedir, həyəcan-dan qəlbi sudan kənar düşmüş balıq kimi çırpınır. Faytından düşən zaman dəhşətli mənzərə ilə qarşılaşır. Şamaxı qapılarında cənazə çıxarırlar. Bu cənazə onun sevimli müəlliminin idi. Bu zaman onun göz yaşları ovcunda sıxdığı bir manatı isladır. Uşaqdakı mərhəmət, sevgi hissi bütün vücuduna yayılır. Poemanı oxuyan zaman bir tərəfdən kədər, digər tərəfdən isə fərəh hissi oxucunun ruhuna hakim kəsilir. Axı Sabirin ölümündən sonra ilk Hop-hopnaməsinin çapı üçün pul göndərən adamların içində Balaxanıda dərslər dediyi məktəbin şagirdləri də vardı. Ona görə uşaqların acı taleyini əks etdirən, onların iztirablarını göstərən əsərlərin içərisində bəlkə elə ən işıqlısı bu poemadır.

Lirik şairimiz Cabir Novruz "Kiçik olmaq istəyirəm" şeirində uşaqları o qədər gözəl təsvir edib ki, nəticədə bədii sözlə gözəl bir portret yaratıb.

Kiçiklərin eyni cürdür çölü, içi...

Eyni cürdür beşikləri, bəzəkləri...

Gizlənpaçdır ən məkirli kələkləri...

Böyük şairin dediyi kimi, doğrudan da uşaqlar mələk kimidirlər. Onlar dünyanın sərvətidirlər. Amma elə bu nümunə gətirdiyimiz, haqqında söz açdığımız əsərlərin aşılacağı ən böyük ideya odur ki, bütün balalar saf gəlirlər dünyaya. Onları boya-başa çatdırıb layiqli insan kimi yetişdirmək isə bö-yüklərin vəzifəsidir.

